

ناسیونالیسم در ایران

ریچارد کاتم
ناسیونالیسم در ایران
ترجمه احمد تدین، با مقدمه حاتم قادری
انتشارات کویر
رقعی، چهل و دو + ۴۵۸ صفحه، ۳۸۰۰ ریال

ریچارد کاتم، استاد پژوهنده دانشگاه پنبورگ و از ایران‌شناسان برجسته آمریکایی است. پیش از این، دو مقاله از او به همراه یک مقاله از والتر لدرکر، در کتاب «ایالات متحده آمریکا، ایران و جنگ سرد» در ایران انتشار یافته است. کتاب ناسیونالیسم در ایران، مطالعه‌ای بوردی و متشمل بر چکیده و مطالعات و مشاهدات ریچارد کاتم از دو دوره‌ای که او در ایران حضور داشته است. کاتم برای نخستین دوره حضورش در ایران را که مصادف بود با اوج جنبش ملی شدن صنعت نفت، از بورس تحصیلی «فولبرایت» استفاده کرد و با آمدن به ایران در کشور ما دست به مطالعه زد. در دومین دوره حضور کاتم در ایران، او متصدی مقامی در سفارت آمریکا بود و با شغل سیاسی وارد کشور ما شد. کاتم نسبت به سیاست‌های رژیم شاه، خاصه در سالیان آخر عمر این رژیم، موضعی انتقادی داشت و در شمار طرفداران انقلاب اسلامی ایران بود. نظریات وی همواره مورد توجه محافل تصمیم‌گیری و علاقمندان به سیاست خارجی آمریکا بوده است. پاره‌ای از تحلیل‌های وی در اسناد لانه جاسوسی منعکس شده است.

کاتم در اثر حاضر به گونه‌ها و تفسیرهای مختلف ناسیونالیستی در ایران پرداخته و سعی دارد تا ناسیونالیسم را از زوایای مفهومی، شکلی و قومی مورد بررسی و کنکاش قرار دهد. در همین مقولات نیز ارجحیتی را که نسبت به هنجارهای لیبرال قائل است، مکتوم نمی‌دارد. در نظر وی، به خاطر شرایط ویژه ایران، ناسیونالیسم با تجدد آمیخته و همین مسئله، وجه متمیز ناسیونالیسم ایران با کشورهای غربی است. کاتم به توصیف و تحلیل تأثیرات ناسیونالیسم بر رفتار سیاسی و گرایش‌های ایرانیان نیز پرداخته و این رفتارها و گرایش‌ها را از زمان ورود جامعه ایران به دوره مشارکت سیاسی توده‌ای به بعد بررسی کرده و کنش متقابل ارزش‌های ناسیونالیستی با

سایر ارزش‌ها در نظام ارزشی جامعه را مورد مذاقه و امعان نظر قرار داده است. این بررسی تحت هجده عنوان به ترتیب ذیل سامان می‌یابد:

- ۱- زمینه؛ ۲- مبنای منسجم ناسیونالیسم؛
- ۳- مبنای اجتماعی ناسیونالیسم؛ ۴- ناسیونالیسم و ایلات و عشایر؛ ۵- ناسیونالیسم کرد در ایران؛
- ۶- ناسیونالیسم و اقلیت‌های مذهبی؛
- ۷- ناسیونالیسم و گرایش‌های خاص منطقه‌ای؛
- ۸- جنبش‌های جدایی‌خواهانه؛ ۹- آذربایجان، ایالت یا ملت؛ ۱۰- ناسیونالیسم مذهبی و وحدت اسلامی؛ ۱۱- امپریالیسم در بدو پیدایش، تکوین اسطوره ناسیونالیستی؛ ۱۲- امپریالیسم و ناسیونالیسم: رویارویی؛ ۱۳- امپریالیسم نو: احبای اسطوره ناسیونالیستی؛ ۱۴- ناسیونالیسم لیبرالی، پیدایش و زوال؛ ۱۵- ناسیونالیسم لیبرالی، پیروزی کم‌دوام؛ ۱۶- ناسیونالیسم «مثبت» و دیکتاتوری سلطنتی؛ ۱۷- ناسیونالیسم لیبرال: آینده ۱۸- پانزده سال بعد.

ماحصل بحث کاتم در موارد یاد شده بدین قرار است: «ایران به عنوان یک مورد مطالعه خاص در زمینه ناسیونالیسم، اهمیت این پدیده را به عنوان رفتاری تعیین کننده نشان می‌دهد و در عین حال به محدودیت‌های آن نیز می‌پردازد. در دوره مصدق، کنترل اوضاع، قبل از هر چیز از طریق جاذبه مصدق به عنوان مظهر و نهاد ملی اعمال می‌گردید. اما این کنترل کافی نبود. اگر پایگاه داخلی مصدق ضعیف نشده بود، توطئه کودتای مورد حمایت آمریکا به نتیجه نمی‌رسید و دولت او سرنگون نمی‌شد... شاه که نتوانسته بود در میان بخش‌های مهمی از جمعیت به عنوان مظهر و نهاد ملی ظاهر شود، با آمیزه‌ای از اجبار و قابلیت ارضای نیازها و خواسته‌های عناصر مهم جامعه در زمینه ثروت مادی و نفوذ به سلطه خود ادامه داد و از گذر حوادث جان به در برد اما نتوانست تصویر خود را به عنوان رهبر ملی در اذهان مردم جایبندازد و همین امر سه چشمه مهم آسیب‌پذیری رژیم او بود و از دامنه حوزه عمل و تصمیمات او تا حد زیادی می‌کاست. وقتی اغلب مردم از تورم رنج می‌بردند، معلوم شد که شاه تا چه حد آسیب‌پذیر است. مردانی به چالش با او برخاستند که با اقتدار کامل می‌توانستند نهادهای ملی و اسلامی را منحصر به خود سازند. ایران به دوره‌ای از تاریخ خویش گام نهاده است که در مورد ناسیونالیسم، قدرت و محدودیت‌های آن حرف‌های زیادی برای گفتن دارد.

کلام آخر آنکه، دیدگاه عمومی کاتم متأثر از فضای لیبرال-دموکراسی غربی است و از اینکه این باورها را آشکارا به جای فهم درونی و تاریخی بگذارد، ابائی ندارد. البته لزومی هم ندارد که خواننده ایرانی از نویسنده و محقق خارجی انتظار داشته باشد که مسئله را آن گونه بنگرد و با همان علاقه و شور و شوق پی گیرد. دنیای اندیشه و مطالعه شاید زیباترین دنیاها باشد ولی مسلماً کامل‌ترین آنها نیست.

